

האיום הגרעיני האיראני

שלום פרידמן

את שורשיה לא רק בתחומי הפוליטיקה והדת, אלא גם בתחומי הפסיכולוגיה והתרבות. עם זאת, בעוד האיראנים מדברים על "ריסוק השטן הגדול", שנאתם לישראל קנאית עוד יותר, ובתהלוכות הרחוב הם נושאים כרזות הקוראות ל"השמדת השטן הקטן". במובן זה תעמולתם דומה באופיה לזו המקובלת בחלק ניכר מן העולם האיסלאמי, וכמעט בכל העולם הערבי.

שנאת הזרים של איראן ושאיפתה לשלטון מוסלמי עולמי, אינן מונעות ממנה יצירה וטיפוח קשרים מסחריים וצבאיים מעשיים עם המשטרים בפיונגיאנג, ובפריס, בפקין ובמוסקבה, ברומא ובברלין. איראן יכולה לקדם את מטרותיה המהפכניות באמצעות הסחר עם משטרים אלה. השילוב בין קנאות אידיאולוגית לבין ערמומיות מעשית, הופך את איראן הגרעינית לסכנה עיקרית לשלום העולם.

הנתיב האיראני לנשק גרעיני כרוך בשקרים, הונאות והפרת הבטחות

משטר האיראני משקר לעולם בנוגע לכוונותיו הגרעיניות למן היום הראשון להולדתה-מחדש של התוכנית הגרעינית שלו. התוכנית החלה ביוזמתו של השאח והופסקה בשנות השמונים בגלל מלחמת איראן-עיראק. היא חודשה על-ידי איראן ב-1990. האבדות שסבלה איראן מנשק בלתי-קונבנציונלי של עיראק היו, ללא ספק, אחד הגורמים לתחושת הדחיפות של איראן בבניית נשק גרעיני. גורם שני היה ההבנה כי נשק גרעיני יהיה גורם חשוב שיאפשר לאיראן לאיים על שכניה ולייצא את המהפכה. גורם שלישי היה שאיפתה של איראן להשיג "איזון" לעומת הנשק הגרעיני של אויביה האידאולוגיים, ארה"ב וישראל.

תחילה נאסר על הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית IAEA להיכנס לאיראן. אפשר לאיראן הפיקה לקחים מן הדוגמה העיראקית ומן הטעות שב"הנחת כל הביצים בסל אחד", ופעלה מלכתחילה במספר מתקנים שונים. בכך חיקתה את הדוגמה הפקיסטנית.

דוקטרינה אסטרטגית של מדינת-טרור

משך עשרים וחמש השנים האחרונות נשלטה איראן על-ידי משטר איסלאמי-מהפכני. במאמר פרשנות שפורסם בנובמבר 2003 מונה גבריאל שיינפלד רשימה חלקית של הצלחות המשטר.

על-פי משרד החוץ של ארה"ב, "איראן היא המדינה הפעילה ביותר במתן חסות לטרור". היא ביצעה סדרת חטיפות ומעשי רצח באירופה. היא מימנה, אימנה וחימשה ארגוני טרור פלשתיניים שונים, כולל חיזבאללה, חמאס, הגיהאד האיסלאמי וסיעות בתוך אש"פ של יאסר ערפאת. קרוב לוודאי כי היא שעמדה מאחורי פיצוץ השגרירות הישראלית בארגנטינה, במרץ 1992, שבו נהרגו 29 איש, ומאחורי פיצוץ מרכז הקהילה היהודית ביולי 1994, שבו נהרגו 86 איש. סבורים כי ידה היתה גם בפיגוע במחנה אל-חובאר בערב הסעודית, ביוני 1996, שבו נהרגו 19 חיילים אמריקנים. לאיראן קשרים עם ארגון אל-קאעידה, ובעקבות ה-11 בספטמבר נראה שהעניקה מקלט למספר מפקדים בארגון; והרשימה נמשכת.¹

לאיראן מגוון סוכנויות לביטחון-פנים השולטות על העם מבית ומנסות לייצא את המהפכה האיסלאמית החוצה. סוכנות הביטחון האיראנית החשובה ביותר היא הפסדראן (Pasdaran) – המשמר המהפכני האיראני. היא נוסדה ב-5 במאי 1979 כדי להגן על המהפכה, והיא עוסקת בקשת רחבה של פעולות טרור. זוהי יחידה חשובה הקשורה בחיזבאללה בלבנון ובגיהאד האיסלאמי, ומאמנת 12 אלף טוריסטים דוברי ערבית במלאכת יצוא המהפכה באמצעות טרור.²

מושאי השנאה המיוחדים של המשטר האיראני הם ישראל (השטן הקטן) וארה"ב (השטן הגדול). בכיר המומחים בעולם לענייני המזרח התיכון, ברנרד לואיס, בדק את ההשטנה (דמוניזציה) הקנאית של ארה"ב, וגילה

הסופר ד"ר שלום פרידמן חוקר לאחרונה באינטנסיביות את הנושא הגרעיני האיראני. זהו מאמרו הראשון בנתיב.

¹ Gabriel Schoenfeld, "The Terror Ahead", *Commentary*, Nov. 2003.

סקירה בהירה ביותר של האיום הגרעיני האיראני והצפון-קוריאני.

² ראו: Global Security Com. ארגון זה שם לו למטרה עיקרית את צמח צום איומי הנשק הגרעיני ומספק מדע עדכני בנושא זה.

לצורך דלק אזרחי ומתאים לדרגת-נשק, טענו האיראנים כי בצנטריפוגות שייבאו מחוץ לאיראן דבקו שרידי חומרים קודמים. אולם אז הוצגו בפניהם ראיות כי אין מדובר בצנטריפוגות ישנות מדגם שסופק לאיראן על-ידי לוב, אלא בגירסה מתקדמת יותר, P2, המיוצרת באיראן לפי תוכניות שהועברו אליה מפקיסטן. האיראנים טענו שהמתקן בנטאן משמש רק לבניית רכיבים לצנטריפוגות. שֶקֶר זה הופרך באמצעות צילומים המציגים את מפעל הניסוי שנבנה בנטאן. האיראנים ניסו גם להסתיר מפעל גדול יותר הנבנה מתחת לפני הקרקע בנטאן, ומפעל לייצור פלוטוניום המופעל במים כבדים, שאותו בנו באראק. מפעל כזה עלול לספק לא רק דלק חלופי לנשק, אלא גם להפיק "טריציום" להגברת כוח ההרס של נשק גרעיני.

השקרים, ההונאה וההסתרה קיבלו תפנית ביוני 2004. ל-IAEA היו ראיות מוצקות להעשרת אורניום במפעל קאלאיה (Kalaye) שבפרברי טהרן. אולם בבדיקה שערכו לאחרונה גילו כי המפעל אינו נמצא שם עוד. האיראנים אימצו מדיניות חדשה של העתקת מפעלים שהיו נתונים לפיקוחה של הסוכנות והעברתם למקומות בלתי-ידועים, תחת מעטה של בטון מזוין, בבסיסים צבאיים שהסוכנות אינה יודעת על קיומם ולכן אינה יכולה לבקש לבקר בהם.⁶ בתגובה לנזיפה של IAEA באיראן בשל ההפרות האחרונות, נוקטים האיראנים אסטרטגיה רגילה של הכחשה, הונאה ואיום-נגדי. הם טוענים שקיימו את כל הבטחותיהם לסוכנות, אף שהדברים אינם נכונים בעליל. הם מאיימים לחדש את העשרת האורניום, או ללכת בדרכה של קוריאה הצפונית ולפרוש לחלוטין מן ה-NPT. הם טוענים כי עצרו את תוכניות הגרעין שלהם, אך בו-זמנית מגיעות ידיעות כי הם מגבירים תוכניות אלה. האיראנים מאמינים כי אפילו תנקוט IAEA צעד בלתי סביר ותמליץ על סנקציות בפני מועצת הביטחון, תספקנה רוסיה וסין, ידידותיה של איראן, את הווטו שיסכל כל מאמץ אמריקני או מערבי להענישה. בכל מסכת השקרים וההונאה נראה כי האיראנים למדו רבו משכניהם הפקיסטנים, אשר סיועם לבניית פצצה גרעינית התגלה רק השנה.

החתימה האיראנית לנשק גרעיני – לקחי התקדים הפקיסטני

ארה"ב, העולם המערבי, הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית – כולם מעורבים עתה בניסיון למנוע מאיראן השגת נשק גרעיני. עם זאת, הצעדים שנקטו IAEA, מעצמות אירופה וממשל ארה"ב, אינם מרתיעים את איראן. כדי להבין באמת את חוסר יעילותם של צעדים כאלה יש לבדוק את התקדים הפקיסטני. מנקודת ראותה של פקיסטן, הגיעה עוד רפובליקה איסלאמית עצמאית לסיום מוצלח של תוכנית הפיתוח הגרעינית שלה, לאחר כשלושים שנה, למרות כל האיומים, אזהרות האו"ם והסנקציות של ארה"ב נגדה. פקיסטן המחישה לעולם כי הדרך של אי-ציות לקהילה הבינלאומית פועלת בהצלחה. יש לזכור כי פקיסטן היא מדינה חלשה מאיראן. היא סובלת מעודף-אוקלוסין ומעוני, אין לה משאבי-טבע משמעותיים כדוגמת הנפט האיראני והעושר הכרוך בו. גם לפקיסטן אין תשתית גרעינית אזרחית והיא קידמה את תוכניתה אף שלעיתים חסרו לה ציוד וידע מכל הסוגים.

מ-1992 הורשו צוותים של IAEA להיכנס לאיראן והעניקו לה מדי שנה בשנה תעודת הכשר. שיטות ההסתרה של האיראנים מצאו להן טרף קל בדמות הסוכנות, הנהוגת כפתי מאמין לכל דבר. במרץ 2003 נתקלה מדיניות ההונאה האיראנית בסוכנות נחושה יותר, אם כי נבוכה משהו, בראשותו של מוחמד אל-ברדעי. נחישות זו הושפעה מפרסומים בתקשורת העולמית של ידיעות שהופצו על-ידי איראנים מתנגדי המשטר, בדבר מתקנים גרעיניים סודיים באיראן. ידיעות אלה קבעה כי איראן עוסקת במאמצים להעשרת אורניום לדרגת נשק.³ פקחי IAEA גילו את הראיות, ולאיראנים לא נותר אלא להודות כי יש להם תוכנית להעשרת אורניום ופלוטוניום, וכי קיבלו בדרך לא-חוקית 2000 טונות של אורניום מסין. חשיפת השקר בנושא הכחשת התוכנית הגרעינית לא גרמה לאיראנים לחדול משקר והונאה, אלא רק לחפש ולמצוא להם דרכים אחרות.

איראן שיקרה וממשיכה לשקר בכל הנוגע למטרה הסופית של תוכניתה הגרעינית. נשיא איראן מוחמד חתאמי (Khatemi) הבטיח שוב ושוב לראש IAEA מוחמד אל-ברדעי כי התוכנית מיועדת למטרות שלום, אולם הכרזות פומביות של מנהיגי איראן סותרות את הבטחותיו. ההכרזה הידועה והמצוטטת ביותר באה מפיו של הנשיא לשעבר, השאמי אל-רפסנג'יאני, (Rafsanjani) ב-14 ביולי 2001: "אם יבוא יום שעולם האיסלאם יהיה מצויד כראוי בנשק הנמצא ברשות ישראל, גגיע האסטרטגיה של הקולוניאליזם למבוי סתום, מאחר ששימוש בפצצת אטום לא ישאיר דבר בישראל, ולעומת זאת יגרום רק נזקים לעולם הערבי".⁴

רפסנג'יאני טען כי על איראן להיות נכונה לספוג מכת-נגד הכרוכה באבדות כבדות בחיי אדם. לפי תפישתו, התמימה משהו, איראן – שאוכלוסייתה גדולה פי 14 מאוכלוסיית ישראל ושטחה גדול פי כמה וכמה משטח ישראל – מסוגלת לספוג מכה-שנייה מישראל ולשרוד. תפישתו השגויה של רפסנג'יאני בדבר יחסי הכוחות הגרעיניים בין איראן לישראל, היא משנית בחשיבותה לעומת השכנוע העמוק שלו כי איראן חייבת להעמיד בעדיפות ראשונה השגת נשק גרעיני.

המקור האיראני המתנגד למשטר, שהוכיח את אמיתותו בחשיפת המתקנים החבויים בנטאן (Natanz) ובאראק (Araq), גילה כי ההכרזות הפומביות של מנהיגי איראן מלוות בדיונים חשאיים המחזקים את הגברת הדחף להשגת נשק גרעיני. הכוונה להשיג נשק גרעיני היא בבחינת "סוד גלוי" בטהרן, ומדיניות זו מגבירה את הפופולריות של המשטר. ההמונים האיראניים ומנהיגיהם מאמינים כי אמל"ח להשמדה המונית הם "זכותם הלאומית". זוהי ראייה נוספת המפריכה את גישתם של מי שצפו קץ מהיר וקל למשטר האיסלאמי המהפכני.

השקר הגדול בדבר הכוונה הסופית של התוכנית נתמך על-ידי מרקם שלם של שקרים מפורטים. האיראנים מכחישים כי היתה תוכנית גרעינית כלשהי בנטאן, היכן שיש להם מתקן גדול להעשרת אורניום.⁵ לאחר שהראיות הוצגו בפניהם, לא הודו באמת אלא הסתבכו במסכת שקרים נוספת לגבי אופיה של תוכנית ההעשרה וסוגי הצנטריפוגות הנמצאות בשימושם. כאשר הוצגו בפניהם ראיות להימצאות חומר גרעיני מועשר מעל ומעבר לנדרש

³ אלמלא הידיעות של מתנגדי המשטר האיראני נים היתה IAEA ממשיכה לתת לאיראן תעודת הכשר. הדבר מעורר ספקות בדבר יעילותה בהמשך הלחימה להתרת עת איראן מהמשך תוכנית הנשק הגרעיני שלה.

⁴ הכרזה זו שנמסרה בדר"ש יום שישי בטהרן ופורסמה באנגלית באי-תר החדשות הרשמי של איראן, היא ההכרזה הקיצונית ביותר נגד ישראל שהושמעה אי-פעם על-ידי בכיר איראני איסלאמי.

⁵ ישיאר מקיף של תוכנית הבנייה האיראנית בני-טאן, ראו: The Institute for Science and International Security", March 14, 2003, co-authored by David Albright and Corey Hinderstein.

⁶ יש ידיעות שונות בדבר מיקומם ומספרם של המתקנים שהועתקו ממקומם. תיק דבקה טוען כי מספר מתקנים הועברו למקומות לא-ידועים בשטחים תת-קרקעיים מתחת לבסיסים צבאיים. הידיעה על העתקת המפעל בקאל-איה פורסמה במספר מקורות שונים.

אחד הלקחים החשובים מהניסיון הפקיסטני הוא כי תהא חולשתה ותלותה של מדינה באחרים – אף להשגת מזון ודלק – אשר תהא, אם היא נחושה ברצונה לקדם תוכנית גרעינית משלה, היא תצליח. היא תעשה זאת למרות התנגדותן של מדינות חזקות ממנה, כל עוד המתנגדות מוכנות להשתמש "בשכנוע בדרכי שלום". ארה"ב ניתקה את יחסיה עם פקיסטן יותר מפעם אחת. התיקונים בחוק הסיוע של סימינגטון (Symington) ושל סולארז (Solarz) שללו סיוע מפקיסטן. אולם דבר לא עצר את הפקיסטנים מהמשך תוכניתם הגרעינית.

המהניסיון הפקיסטני נובע עוד לקח חשוב: תמיד אפשר להסתדר, עם קצת עזרה מחבר. ב-1983 נראה היה כי לאחר שנים של פיתוח "נתקעה" התוכנית הפקיסטנית, אולם הסינים סיפקו לפקיסטן צנטרופוגות וטכנולוגיית הפרדה שפקיסטן לא הצליחה לפתח בעצמה.⁷ גם טכנולוגיית הטיילים של פקיסטן הגיעה להישגים רק לאחר סיועה של קוריאה הצפונית. אף שנראה כי עניבת הפיקוח מתהדקת על איראן, יש מעצמות המוכנות לסייע לה. הטכנאים הרוסיים בבושהר ממשיכים לבנות את המתקן העצום, למרות כל הלחצים של ארה"ב. הסינים אמנם הפסיקו לעת-עתה את אספקת הציוד לאיראן, אולם הם מוכנים להעניק לה סיוע פוליטי, ויטילו וטו על כל החלטה לנקיטת סנקציות שתעלה במועצת הביטחון של האו"ם. עתודות הנפט העצומות של איראן מבטיחות לה, בעולם צמא לאנרגיה, כי לצד בעלי-בריתה האיסלאמיים הקיצוניים יהיו לה ידידים רבים המוכנים לספק סחורות ושירותים חיוניים לתוכניתה הגרעינית, תמורת תשלום נאות.

הפקיסטנים שיקרו, הונו, עיכבו בדיקות פיקוח והסתירו מתקנים במשך שנים רבות. עד היום אין העולם יודע אל נכון את מיקומם והיקפם של מתקני הגרעין הפקיסטניים. האיראנים הוכיחו כי הם רבי-אומנים בהונאה. לאחר ששיקרו במשך 19 שנים בנוגע לתוכנית הגרעין שלהם, הם מצאו כהרף-עין דרך מילוט, באמצעות הבטחות חדשות, שאף אותן הפרו תוך חודשים ספורים. נראה כי צוותי הפיקוח אינם מסכלים את מעשיהם של הנתונים לפיקוחם אלא מסייעים בידם, עקב הסכמתם להחליף שוב ושוב התחייבויות והבטחות שהופרו – בהתחייבויות ובהבטחות שטרם הופרו. הסיבה לכך נעוצה בהעדר מנגנוני אכיפה מידי המומחים הטכניים. פעולתם תלויה ברצון-טוב של כל אחת מן המדינות המרכיבות את הגופים השולטים ב-IAEA. איראן יכולה ללמוד מפקיסטן לנצל את יתרון ההשתייכות לגוש האיסלאמי הגדול ולגוש מדינות העולם השלישי הגדול ממנו. הפקיסטנים הוכיחו כי ניתן להמשיך בתוכנית הגרעין, והאיראנים מנסים זאת בעצמם ושואבים עידוד מהתקדים הפקיסטני.

עם זאת, לפקיסטנים היה יתרון שאין לאיראנים, לפחות כלפי ארה"ב. האמריקנים היו זקוקים לפקיסטנים במלחמתם נגד בריה"מ באפגניסטן. הם העדיפו אפוא להעלים עין בתחילת שנות השמונים. גם עתה זקוקים האמריקנים לפקיסטנים במלחמתם נגד אל-קאעידה והטרור האיסלאמי, והם עומדים לשרדג את מעמדה של פקיסטן ל"בעלת-ברית מועדפת". אף שהנשיא פרז מושארף (Mushareff) ידע בוודאות אודות העברות בקנה-מידה גדול של טכנולוגיה גרעינית פקיסטנית לקוריאה הצפונית, ללוב ולאיראן, הוא ממשך לזכות שבחים מאת ממשל בוש.⁸

ייתכן שהאיראנים מודאגים מחשיבותם הפחותה מזו של הפקיסטנים בעיני ארה"ב. לעומת זאת הם נהנים מידידותם של הרוסים והסינים, ובאופן אחר גם מידידותם של האירופים. יש הרואים יתרון משמעותי בסחר ובעסקים עם איראן, ומעדיפים את האינטרסים העסקיים שלהם על פני בעיית העוצמה הגרעינית שלה. הנה כ-כן, תמיד תימצא דרך לסמוך על האינטרס העצמי הציני של גורמים בפוליטיקה העולמית כדי לקדם עניינים. מבחינה זו יש לצפות כי המקאוולוזים של איראן לא ייפול מזה של פקיסטן. המסקנה המוצעת היא כי אין בעולם דרכי שלום, אמנות שכנוע, סנקציות כלכליות או פוליטיות, אשר יעצרו את תוכנית הגרעין האיראנית. כשם שפקיסטן יצאה חוצץ נגד העולם, שיקרה, הונתה הפרה הבטחות – ויצאה ללא פגע, כך תעשה גם איראן.

יש לציין לקח נוסף. במשך השנים היו שמועות וידיעות רבות, אמיתיות או מוצאות מן האצבע, בדבר הפסקה קרובה של התוכנית הפקיסטנית. לעתים עסקו השמועות בסנקציות כלכליות ופוליטיות של ארה"ב, או באיומי מלחמה של הודו, ולעתים בפעולה צבאית נגד הכור הפקיסטני. הועלתה השערה כי ישראל והודו משתפות פעולה ומטוסים ישראלים מוצבים בגבול איראן-פקיסטן וממתנינים לפקודה להשמיד מתקנים פקיסטניים, בדומה להשמדת הכור העיראקי. פעולה צבאית זו לא יצאה לפועל, ונפוצו ידיעות כי הודו סירבה לפעולה מחשש פן אזרחיה יימצאו בסכנה גדולה של קרינה.⁹ ייתכן שהודו חששה גם מהתערבות סינית לטובת פקיסטן. מכל מקום, לא התקיימה פעולה צבאית ותוכנית הגרעין הפקיסטנית נמשכה.

איראן כבר איימה בהשמדת ישראל, ולעתים היו אלה איומים בפעולת-גמול אם תעז ישראל לתקוף את מתקניה הגרעיניים של איראן. גם ארה"ב הוזהרה כי איראן מסוגלת להגיע אל חיילי צבא ארה"ב בכל רחבי המזרח התיכון. למעשה, איראן מעורבת בפעולות נגד ארה"ב בעיראק. אולם החשוב ביותר הוא כי לאיראן, בדומה לפקיסטן, יש דרכים רבות לאיים ולתמך כדי לעכב, ובסופו של דבר לחמוק, מן האופציה הצבאית נגדה. לפי הידיעות היתה לפקיסטן "פצצה קרה" בשנת 1987 אולם היא לא ניסתה אותה עד 1998, וגם אז עשתה זאת בתגובה לניסויים הגרעיניים שערכה הודו שנה קודם לכן. הלקח הפקיסטני של המשך העשייה למרות הדיבורים בעולם, אומץ כשיטת הפעולה של איראן. גם איראן חותרת להשגת עוצמה אשר תרתיע את האויב מלנסות ולהסתכן באופציה צבאית.

פקיסטן השיגה את הפצצה תוך שהיא מרוויחה זמן שוב ושוב, ואילו גופי הפיקוח הבינלאומיים ו-IAEA בראשם, גילו נכונות לתת לפקיסטן עוד ועוד זמן, כפי שהם עושים זאת עתה לגבי איראן. ראוי לציין בהקשר זה את חוסר ההחלטיות של השחקנים הראשיים בצד שכנגד. כל אחד מנשיאי ארה"ב מניקסון ואילך, אשר טיפל בתוכנית הגרעין הפקיסטנית – דחה את ההחלטה להרוס את המתקנים בכוח. כל אחד מהם סבר כי נותר עדיין זמן לפני השימוש בכוח. גישה זו של דחיית הבעיה וגלגולה לפתחו של הנשיא הבא נוצלה על-ידי פקיסטן ומנוצלת עתה על-ידי איראן. בעוד IAEA עסוקה בדיונים, ממשיכה איראן, ברגע זה ממש ובמתקנים שונים ורבים, לבנות את האופציה הגרעינית שלה.

⁷ סין ממלאת תפקיד נפוץ שע במיוחד בהפצת נשק גרעיני. היה לה תפקיד ראשי בהשגת הנשק הגרעיני של פקיסטן והיא מסייעת לאיראן בדרכים שונות, לרבות באמצעות משלוחי אורניום.

⁸ אודות סיפור העברת הטכנולוגיה הגרעינית הפקיסטנית, ראו: From Rogue Nuclear Programs, Web of Trails Leads to Pakistan", David F. Sanger and William J. Broad in *The New York Times*, Jan. 4, 2004

במאמר מצוין זה נחשפת הרשת הבינלאומית שטווה אבי הפצצה הפקיסטנית, עבד-אל-קאדר חאן. תפיסת הספינה ChinaB, שנשאה ציוד גרעיני בדרכה ללוב, הובילה לשבירת הטבעת הבינלאומית. חאן, הנחשב לגיבור לאומי בפקיסטן, הוא שם אך לא הונעש על-ידי מנהיגי פקיסטן, שוודאי ידעו אודות העסקה. החלטתו של ממשל בוש להעלים עין גם הפעם מציינת את חוסר הנחיה שות של הממשל במלחמה בטרור ומסבירה את הצלחתו המפוקפקת.

⁹ מידע זה לקוח מסקירה מקיפה ומעולה של יחסי ישראל-פקיסטן:

P.R. Kumaraswamy, "Beyond the Veil Israel-Pakistan Relations" שהופיעה בחוצאת מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, מרץ 2000.

מתי יהיה לאיראן נשק גרעיני?

הנחה הרווחת היא כי לאיראן אין עדיין נשק גרעיני. לעומת זאת קיימת ידיעה כי בשנות התשעים רכשה איראן מקזחסטן 3 מתקנים גרעיניים קטנים.¹⁰ ידיעה זו לא אומתה על-ידי מקור אחר. תחזיות בדבר המועד שבו תהיה איראן למדינה גרעינית הן חזיון נפרץ, ומאחר שאינן מלוות בראיות מוצקות, אין ערכן עולה על ערכו של כרטיס הגרלת הלוטו. מי שהיה שר הביטחון הישראלי, בנימין בן-אליעזר, אמר כי לאיראן יהיה נשק גרעיני בשנת 2005. לאחרונה אמר שר החוץ הישראלי, סילבן שלום, כי זה יקרה בשנת 2006. משרד החוץ האמריקני טוען כי לאיראן יהיה נשק גרעיני בעוד חמש או עשר שנים. מאיר דגן, ראש המוסד, אמר בשלהי 2003 כי זה יקרה בשלהי 2004. סוכנויות שונות העוסקות בפירוק נשק טוענות כי הדבר יקרה בעתיד הקרוב, תוך שנה עד חמש שנים. אולם שלום גורם אין מודיעין מספיק כדי לבסס הערכה אמינה.

למרות הפצרותיה של ארה"ב, אין הרוסים מפיסקים את עבודתם בכור בן 1000 מגה-ואט בבושהר, אולם הם הבטיחו להפסיק את משלוחי האורניום שלהם לכור. בעבר נחשב הכור בבושהר כמתקן הסביר ביותר לייצור הפצצה האיראנית, אולם עתה ידוע כי לאיראנים יש מגוון רחב של אתרים אשר החשובים שבהם מוסתרים עמוק מתחת לפני הקרקע ומעולם לא היו נתונים לפיקוח. במתקן שבנטאנץ, שהתגלה רק ב-2003, קיים מפעל ניסיוני ובו 16 צנטריפוגות. במפעל זה גילתה IAEA אורניום מועשר בדרגה גבוהה. בנטאנץ בונים האיראנים מתקן תת-קרקעי גדול הרבה יותר ובו 50,000 צנטריפוגות. אם יושג מחזור דלק מלא, ניתן להעריך כי המפעל הניסיוני בלבד יוכל לייצר שתי פצצות בכל שנה. המפעל התת-קרקעי יוכל לייצר מאגר נשק גרעיני גדול מאוד תוך זמן קצר.

מפעל המים הכבדים לייצור פלוטוניום באראק טרם הגיע לכושר ייצור מלא. אתר האינטרנט "תיק דבקה" (Debka File), דיווח כי מספר מתקנים איראניים ולא רק המתקן בקאלאיה – הועתקו בשלמותם לבסיסים צבאיים. ייתכן אפוא כי העבודות החשובות לייצור הפצצה נעשות עתה בבסיסים שאיש מלבד האיראנים עצמם אינו יודע על קיומם.

השאלה אם יש לאיראנים נשק גרעיני מתייחסת לא רק לייצור הפצצה, אלא גם למערכות השיגור שלה. בנושא זה ממלאות סין, ובעיקר קוריאה הצפונית, תפקיד מכריע. האיראנים ערכו ניסויים בשיאהב-3, טיל בליסטי לטווח בינוני של כ-1500 ק"מ, המסוגל להגיע לישראל ולאזורים בהם מוצבים כוחות ארה"ב בעיראק ובמפרץ הפרסי. הטיל נמסר למשמרות המהפכה והוא מסוגל לשאת ראש-נפץ במשקל משוער של 750 ק"ג. הידיעות בדבר אמירתו של הטיל אינן חד-משמעיות, ולאחרונה נמסר על כישלונות בניסויים.¹¹ סביר שאיראן כבר הרכיבה ראש נפץ גרעיני על טיל כזה, אף שכמעט כל המעורבים בחקר הנושא אינם מצליחים לאשש הנחה זו.

במצב הנוכחי אין ודאות באשר להימצאותו של נשק גרעיני בידי איראן עתה, אולם אין ספק שהיא חותרת בלא לאות להשגת נשק כזה, כדי להגביר את יכולות השיגור היעיל ויכולות ההרס שלה.

האופציה לנקיטת סנקציות; אי-הסבירות להפסקת תוכנית הגרעין של איראן בדרכי שלום

לאחר שאיראן דחתה את נקיפתה של IAEA מן ה-14 ביוני 2004, ברור כי האיראנים לא יפסיקו את תוכנית הנשק הגרעיני שלהם בשל דברי תוכחה של האו"ם, ואף לא בשל סנקציות שיוטלו עליהם.

במשך השנים האחרונות קיוו מדינות אירופה-בריטניה, צרפת וגרמניה – לעכב את התוכנית האיראנית תוך שימוש באיומי סנקציות של IAEA, עד שאי-שביעות הרצון העממית תוביל להדחתו של משטר האיטולות.

הם קיוו כי אי-שקט מבית, הרעה במצב הכלכלי, בידוד מן המערב ומן העולם, יובילו איכשהו לסדר חדש באיראן, ובמסגרתו כוחות-שלום פרו-מערביים יבינו את חוסר הטעם שבנשק גרעיני מנקודת ראות איראנית. הממשלה האיראנית החדשה פשוט תמכור למערב את החלק הצבאי של תוכנית הגרעין שלה, ותשים קץ לאיום לעדי-עד.

בשלב זה אין כל סיכוי לשינוי המשטר בטהרן. מספר פרשנים זרים דיברו על שינוי משטר בעקבות הבחירות בפברואר 2004, אולם בעקבות הבחירות לא ניכר סימן כלשהו להחלשת המשטר. הכוחות המתנגדים למשטר חלשים, וייתכן כי חשיבותם תגבר רק במקרה של פלישה בהנהגת ארה"ב. כך, למרות אי-שביעות הרצון הציבורית מן המשטר בטהרן, אין נשקף לו כל איום מבית.

אשר לנכונותן של מעצמות המערב לפעול, יש מחלוקת בין ארה"ב לשאר המדינות. ארה"ב מעדיפה כי IAEA תגיש למועצת הביטחון, לאלתר, המלצה בדבר נקיטת סנקציות. האירופים אינם מוכנים להרחיק לכת עד כדי כך.

גרמניה, איטליה, צרפת ואנגליה מקיימות סחר עם האיראנים בהיקף של יותר ממיליארד דולר בשנה לכל מדינה, וכולן צרכניות של נפט איראני. סנקציות נגד איראן הן עבורן קורבן כואב אשר דעת-הקהל לא תהיה מוכנה לספוג. יתרה מזאת: כל החלטה על סנקציות במועצת הביטחון מחייבת כי רוסיה וסין לא תטלנה וטו. סין ורוסיה הן ספקיות עיקריות של ציוד חיוני לתוכנית הגרעין של איראן זה שנים רבות. חרף כל מאמציו, אין הנשיא בוש מסוגל לשכנע את נשיא רוסיה, פוטין, להפסיק את בניית הכור בבושהר.¹²

ואפילו יתממש התרחיש הבלתי-סביר ותוטלנה סנקציות של האו"ם על איראן, הדבר לא יעצור את התוכנית האיראנית. האיראנים מייחסים חשיבות עצומה לאופציה הגרעינית והם מסורים למטרה זו בלב ונפש. הם לא יחסו להמיט על עמם קשיים נוספים כדי להגשים את מטרתם.

איראן מסוגלת להמשיך במשחק "מתיחת החבל" שהיא מנהלת עם IAEA. היא מסוגלת לומר שהשעתה את תוכניתה בעודה ממשיכה לפתחן באתרים נסתרים. כלומר, בכל נושא חשוב למימוש כוונותיו האמיתיות של המשטר האיראני, אין כל סימן העשוי להעיד כי סנקציות כלכליות או פוליטיות ירתיעו אותו מלהמשיך בתוכנית הגרעין.

¹⁰ אחד מטובי המומחים בתחום "הטרור עולמי", יוסף בודנסקי, דיווח על רכישה איראנית זו.

¹¹ Risk Report, Volume 10, Number 2 (March-April 2004) סוקר את מצאי הטילים האיראניים. נמסר על סדרת ניסויים של שיאהב-3, כולל מספר רב של כישלונות, ונאמר כי הנשק הועבר למשמר המהפכה האיראנית ביולי 2003. משקלו של מטען הנפץ נאמד ב-750 עד 1200 ק"ג. הצגתו מצביעה כנראה כי איראן עודנה רחוקה מטילים התקפיים אמניים.

¹² רוסיה, בדומה לסין, נתגלתה כידידה חדשה קשה ביותר לארה"ב. הרוסים לא השעו את פעולות הבנייה שלהם בבושהר למרות הפצרות תיהם של האמריקנים. בדומה לאירופים, גם לגבי הרוסים – הפיתוי לעסקים טובים גובר על שקילום כלל-עולמיים.

¹³ דיון מרתק ומעורר חר"דה בסוגיית חוסר האיוון שבין טילים בליסטיים התקפיים להגנתיים, מצוי במאמר מאת אריה סתיו בגיליון יוני 2004 של נתיב.

¹⁴ אם אכן, כדבריו של יונה אלכסנדר ממכון פוסר-מק, המלחמה העולמית בטורדו היא "מלחמת מאה שנים", הרי שעשר שנים אינו זמן ארוך, וחימושם של אויבים איסלאמיים קיצוניים של ארה"ב בנשק העולל להרוס אותה, עלול לייצור נקודת-מפנה במלחמה זו.

השפעתה של איראן גרעינית על המצב בעולם: הקץ לפירוק החימוש – תחילתו של מירוץ חימוש גרעיני

הישראלים מודאגים, כמובן, מן הסכנות הנשקפות מאיראן גרעינית, אולם חשוב להבין כי סכנות חמורות נשקפות גם לאחרים. שר ההגנה האיראני, עלי שאחמאני (Shakhmani), הכריז מספר פעמים כי איראן מתכוונת להגדיל את טווח הטילים שלה, תחילה ל-4000 ק"מ ואחר כך ל-10,000 ק"מ.¹³ בשלב הראשון יכסה טווח הטילים את כל אירופה, ובשלב השני תהיה גם ארה"ב בטווח הטילים האיראניים. על-פי ההערכות תוכל איראן לאיים על כל שטחה של ארה"ב תוך עשר שנים, אם לא יעצרו בעדה.¹⁴

תוצאה מיידית יותר של רכישת נשק גרעיני על-ידי איראן תהיה מירוץ חימוש גרעיני בין שכנותיה-תורכיה, ערב-הסעודית ומצרים. מדינות בכל רחבי העולם אשר היו בדרך להשגת נשק גרעיני והפסיקו את תוכניות הגרעין שלהן, עלולות לחוש כי אין להן ברירה אלא להתחמש נגד תוקפנים אפשריים חדשים. הנה כי-כן, אפילו תשקוט איראן על שמריה ולא תעשה דבר בנשק החדש שלה, תהיה לכך השפעה שלילית על המצב בעולם.

אולם אין לצפות כי איראן תשב בחיבוק ידיים. המשטר המהפכני שלה מקדיש עצמו לעיצוב המין האנושי בצלמו ובדמותו. אכזריותו הבלתי-מרוסנת של המשטר ברצח חפים מפשע אינה מוטלת בספק, וכך גם מאמציו המוצלחים עד עתה לטשטש את עקבותיו ולהימלט מעונש. התפישה של "מזוודת נשק גרעיני" עלולה להיות בדינונית, מאחר שלא נמצאה כל ראיה להימצאות נשק מבצעי כזה.¹⁵ אולם אם יתברר כי מתקנים כאלה ייתכנו, הם יהיו ודאי חלק מערפת החימוש של צבא הטרוריסטים-הנוסעים של איראן. פיצוץ, ולו של מתקן אחד מסוג זה בעיר אירופית או אמריקנית גדולה – ישנה את אופיה של הציוויליזציה שלנו למשך עשרות השנים הבאות.

נשק גרעיני בחזקתה של איראן יגדיל את יכולת הסחיטה שלה בשוק הנפט העולמי. תוצאה שלילית בלתי-צפויה מפעולתו של ממשל בוש בעיראק היא העלייה מרקיעת השחקים במחירי הנפט בעולם. קשה לדמיין מצב בו ליצרנית נפט גדולה כאיראן יש גם יכולת לאיים ולהשפיע על מדיניותן של מדינות במפרץ הפרסי הנמצאות בטווח הטילים שלה. איראן בעלת נשק גרעיני תגביר את רמת הסכסוך במזרח התיכון ובאזור המפרץ הפרסי, והיא עלולה להביאו לממדים של אסון. לשכנותיה של איראן יש סיבות לדאגה עמוקה מהימצאותו של נשק כה הרסני בידי מדינה שהיחסים עמה כרוכים אף ברגיל באי-נוחות.

לנשק גרעיני בידי איראן תהיה השפעה גם על התנגשות הציוויליזציות המתחוללת עתה בין האיסלאם לבין המערב. הוא ימיס עוד יותר את לבבן של האליטות המערב-אירופיות, החלשות ממילא, ויקבע כי כניעה לסחטנות (כפי שעשו הספרדים בהצביעם בעד הוצאת חייליהם מעיראק אחרי הפיגוע במדריד) היא הדרך להציל את עורן.

איראן גרעינית תוסיף שמן למדורת האיסלאם הקיצוני ואמונתו ביכולתו להביס את המערב ולשלוט בעתידה של האנושות.¹⁶

השערות בדבר חלופות צבאיות

ישראל היא המדינה המאווימת ביותר על-ידי נשק גרעיני איראני. מנהיגי איראן חוזרים ומכריזים עליה כעל יעד להתקפה איראנית. מאחר שישראל הצילה כבר את העולם מנשק גרעיני של עריץ טוטליטרי אחד, יש המצפים כי תנחית "מכה כירורגית" על מתקנים איראניים, בדומה לפעולה נגד הכור העיראקי "אוזיריס" בבגדאד בשנת 1981. אולם המצב שונה עתה לחלוטין. לעיראק היה מתקן בנוי על פני הקרקע, מרוכז באתר מרכזי אחד. המתקנים האיראניים פזורים, וייתכן שרבים מהם בנויים עמוק מתחת לפני הקרקע ומוגנים היטב בבונקרים מבטון מזוין, בסגנון צפון-קוריאני.¹⁷ ייתכן גם כי המתקנים האיראניים כבר פעילים, וכל פגיעה בהם עלולה לגרום נזקים עקיפים חמורים של קרינה. הגינוי העולמי לפשיטה כזו יהיה ממילא חמור, ואם יהיה מספר רב של קורבנות אזרחיים, נגרום הדבר לעליית מדרגה חדשה של גינוי כלל-עולמי של המדינה היהודית ויספק הצדקה בעיני העולם למאמץ מצד האיסלאם הקיצוני לתקוף את ישראל באמל"ח להשמדה המונית ולחסלה.

האיראנים מאיימים כמובן כי כל התקפה על מתקני הגרעין שלהם תהיה כרוכה ב"פעולת-גמול נוראה במידה שלא תיאמן". מלבד כלי הנשק שלה עצמה, יש לאיראן בעלת-ברית בדמותה של סוריה, הקרובה יותר לישראל, ולה נשק ביולוגי וטילי סקאד. יש לה גם את החיזבאללה, שברשותו לפחות אלפיים משגרי רקטות על גבול ישראל-לבנון. אין אפוא לשלול אפשרות לפעולת-גמול מסיבית.

מאחר שישראל תהיה בסכנה חמורה אם תנחית מהלומה מקדימה, יהא זה הגיוני יותר אם ארה"ב תנחית מהלומה כזאת. הדוקטרינה האסטרטגית הנשיאותית שגובשה כתגובה לאיומים הנובעים מאירועי ה-11 בספטמבר 2001, נותנת אישור חוקי למכה מקדימה.¹⁸ לארה"ב מגוון רחב יותר של כלי נשק, ויכולת גדולה יותר לפגוע באופן מדויק יותר ביעדים רחוקים יותר. הסיכונים הפוליטיים עבורה הם לבטח קטנים יותר, ולאיראן אין עדיין כל אפשרות מעשית לפעולת-גמול נגד לב-לבה של אמריקה.

אף-על-פי-כן, ארה"ב אינה להוטה למשימה זו, וסיבותיה עמה. ראשית, הכשל במציאת אמל"ח להשמדה המונית בעיראק מעורר את שאלת יכולתו של המודיעין האמריקני. נטען כי לארה"ב אין מודיעין טוב די הצורך כדי לבצע סדרת מהלומות יעילה. המעורבות האמריקנית באפגניסטן, ובעיקר בעיראק, הפחיתה במידת-מה את ההתלהבות להתערבות מכל סוג שהוא בקרב הציבור האמריקני. פרשנים רבים טוענים כי הנשיא בוש לא יפעל לפני הבחירות של 4 בנובמבר 2004, ואם ייבחר ג'ון קרי, סביר יותר כי ארה"ב תחתור להתנתקות ולא לניהול פעיל של מערכה עולמית נגד הטרור.

ייתכן גם כי מתקפת טילי שיוט של ארה"ב על מתקנים איראניים, תגרוור פעולת-גמול איראנית נגד ישראל. האפשרות שארה"ב תבצע פלישה יבשתית לאיראן כדי לסלק את המשטר הנוכחי בטהרן, נראית בלתי-סבירה לחלוטין. הניסיון העיראקי פועל נגד אפשרות כזו, מה גם שאיראן גדולה יותר והררית יותר מעיראק ותנאי הקרקע שלה קשים יותר מאלה של עיראק.

¹⁵ למרות כל הסיפורים אודות חומר גרעיני חסר במצאי הסובייטי, לא ידוע ולו מקרה אחד של פיצוץ חומר כזה, אף לא בדרך של ניסוי.

¹⁶ אפשר שהאיסלאם הקי-צוני, במודע או שלא במודע, מאמץ אסטרטגיה גיה מסוימת שקשה להיאבק בה. ההיס-טוריון יואל פישמן, בכתבו על האסטרטגיה הפלשתינית בארבע הש-נים האחרונות של מלח-מת טרור נגד ישראל, גילה כי הפלשתינים מח-קים את דוגמת "מלחמת העם" המוצלחת של צפון-וייטנאם. באסט-רטגיה זו מקריבים את כל התפישות של רווחה כלכלית וחברתית של העם – על מזבח ההרס המוחלט של האויב. המחבל-המתאבד הוא המופת המשולש לאסט-רטגיה זו. שומה על ישראל, שהיא המטרה הראשונה ל"מאמץ להתאבדות של ציוויליז-ציה", לגלות ערנות מר-בית ומתמדת לסכנה. ב"פרויקט דניאל" (ניע של מרכז אריאל, אפריל 2004), בראשות פרופסור לורנה ברס, מחשובי ההוגים בנושא הישרדות יהודית והישרדות ישר-אל, הוצעה מערכת של-מה של המלצות והצעות, כיצד יכולה ישראל להתמודד עם איומים על קיומה באמצעות פעולות-מנע.

¹⁷ יפתח שפיר כותב בפר-סום של מרכז יפה, 9 בינואר 2003: "האר-פציות של ישראל להתי-מודד מול האיום, מוגבלות. מכת-מנע נגד נכסי הגרעין והטילים האיראניים היא בעי-תית מאחר שהיעדים רחוקים מדי, רבים מדי, מפורזים מדי ומוגנים טוב מדי. החלופה שנית-רה נגד איראן חמושה בנשק גרעיני היא הה-רתעה. ייתכן שיהא צורך לבטל את מדיניות הע-מימות הגרעינית ולנקוט עמדה של גילוי מלאי". שפיר מציע כי ישראל תפנה אל ארה"ב, כדי

שהיא תבצע את פעולת המנע למענה. אפשרות זו אינה מצאונית.

¹⁸ חופש הפעולה הגדול הניתן לנשיא כדי לתקוף מדינות אחרות העוללות לאיים על ארה"ב, פירר שו המעשי הוא כי לאר"ה"ב לא תהיה בעיה חוקית מבית, אם תח"לט לתקוף את מתקני הגרעין של איראן. עם זאת אין פירושו כי ממד של בוש מתכוון לעשות זאת עתה.

¹⁹ המציאות בשטח עשויה לסתור מסקנה פסימית זו. אין איש מחוץ לאר"ה"ב היודע אל נכון עד כמה מתקדמת איראן בכל תוכניותיה הסודיות. אולם העבודה נמשכת זה מספר שנים והראיות לדלק גרעיני מועשר בדרגה גבוהה וכן תוכניות הטילים, אינן מבוטאות טובות.

²⁰ המסקנה של מאמר זה מנוגדת להכרזות פורמליות של בכירים בממשלת ישראל. שר הביטחון שאול מופז או מר כי ישראל לא תשב בחיבוק-ידיים ותאפשר לאיראן להפוך למעצמה גרעינית. מקורות צבאיים ישראלים אחרים הכריזו כי ישראל מודעת היטב לבעיה ופועלת כדי לטפל בה. ייתכן שהכרתם את הבעיה מקרוב מאפשרת להם מידה רבה יותר של אופטימיות מזו המוצגת במאמר זה.

קשה לחזות בוודאות, אולם מסתבר שהתקדים הפקיסטני, ולא העיראקי, הוא שינצח באיראן.¹⁹

על הרתעה ובלוימה

פילו יהיה לאיראן נשק גרעיני עכשיו או תוך מספר שנים, בכל זאת תפגר הרבה אחרי ישראל בתחום הגרעיני. אספקת הנשק הגרעיני ומערכות השיגור של ישראל, אם להאמין למקורות חוץ בנידון, הן מעבר ליכולת ההשגה של איראן בשנים הבאות. אחת החלופות הנשקלות, במקרה שאיראן תכריז בגלוי על היותה בעלת נשק גרעיני, היא כי ישראל תשים קץ למדיניות "העמימות הגרעינית" שלה. קשה להבין כיצד בדיוק יוסיף דבר זה להרתעה הישראלית. אם אמנם מצוידת ישראל במאגר של נשק גרעיני וביכולת שיגורו כפי

שטוענים רבים מבין מכוני המחקר בעולם (וראה בין היתר ה-ISS בלונדון), כי אזי קיים פער נכבד בין עוצמתה של ישראל לבין איראן ה"טירונית" הגרעינית. עובדה זו אמורה לשמש גורם מרתיע. הנחת היסוד במקרה זה היא כי המשטר האיראני ינהג בתבונה ובשפיות-דעת וייתן עדיפות ראשונה להגנת אזרחיו ולהגנת המשטר עצמו. עם זאת, כפי שנוכחנו לדעת, ההיגיון והשפיות במזרח התיכון אינם תמיד הנורמה המקובלת.

מכל מקום, ברור כי לגבי ישראל, לגבי העולם כולו ואף לגבי אזרחי איראן, מוטב למנוע מאיראן השגת נשק גרעיני. אף-על-פי-כן קיימת סבירות גבוהה יותר שאיראן – הנמצאת בדרך להשגת נשק גרעיני שיגביר את הסכנה הקיומית לישראל ואת אי-השקט בעולם – אכן תשיג נשק גרעיני, ואין מי שמוכן ומסוגל למנוע זאת.²⁰ ■

נשק גרעיני בידי האייתולות של איראן כמוהו כמרשם למלחמת עולם שלישית.

טום דיליי, הקונגרס בושינגטון, 2004